

okupatsiinii presi na Poltavshchyni v 1941 rotsi / T.Lymar // 1941–i rik na Poltavshchyni: liudskiy vymir trahedii ta heroizmu: Zbirnyk statei za materialamy mizhnarodnoi naukovoï konferentsii (28 veresnia 2011 roku). – Poltava: POUPPO, 2011. – S. 80–88.

11. Honcharenko O. Holokost na terytorii Kyivshchyny: do pytannia pro antysemitsku osnovu ideolohichnoi obrobky naselennia // Naukovi zapysky z ukrainskoi istorii: Zbirnyk naukovykh statei. – Pereiaslav–Khmelnitskyi, 2004. – Vyp.15. – S. 173–178.

12. Tjaglyj M.I. K voprosu o nacistsoj antisemitskoj propagande na okkupirovannykh terytorijah SSSR: novye istochniki // Holokost i suchasnist. – 2002. – № 4. – S. 6–14.

13. Pohorielov A. Deiaki zakhody okupatsiinoi vlady z vyjavlennia yevreiskoho naselennia Mykolaivshchyny ta antysemitskoi propahandy v 1941–1942 rr. / A.Pohorielov // Materialy Mizhnarodnoi naukovy–praktychnoi konferentsii “Istorychna pamiat pro viinu ta Holokost”. – Dnipropetrovsk: Tsentr “Tkuma”, 2013. – S. 147–154.

14. Podolskyi A. Doslidzhennia problem antysemitskoi propahandy v presi chasiv natsystsoj okupatsii v suchasniï ukrainskii istoriohrafii / Podolskyi A. // Naukovi zapysky / Zbirnyk. – K.: Instytut politychnykh i etnonatsionalnykh doslidzhen im. I.F.Kurasa NAN Ukrainy, 2006. – 160 s. / Seriiia “Politolohiia i etnolohiia”. – Vyp.31. – S. 7–14.

15. Vynokurova F. “Ievreiske pytannia” v okupatsiinykh periodychnykh vydanniakh na terytorii Vinnytskoi oblasti / F.Vynokurova // Naukovi zapysky: Zbirnyk. – K.: Instytut politychnykh i etnonatsionalnykh doslidzhen im. I.F. Kurasa NAN Ukrainy, 2006. – Vyp.31. – S. 102–112.

16. Hon M. Depersonifikatsiia zhertv: obraz yevreiv na shpaltakh hazety “Volyn” (1941–1943) / M.Hon // Naukovi zapysky: Zbirnyk. – K.: Instytut politychnykh i etnonatsionalnykh doslidzhen im. I.F. Kurasa NAN Ukrainy, 2006. – Vyp.31. – S. 113–121.

Melnizuk N. V., applicants of the department of History and Culture of Ukraine State University “Pereiaslav–Khmelnitsky State Pedagogical University named Hryhorii Skovoroda” (Ukraine, Pereiaslav–Khmelnitskii), linochka.n@mail.ru

“Jewish question” in the German of occupation’s propaganda in the territory Reichskommissariat “Ukraine”: modern national historiography

The authors analyze the current domestic literature the problems of illumination Nazi occupation propaganda in the “Jewish question” in the territory Reichskommissariat “Ukraine”.

Keywords: occupational regime, Reichskommissariat “Ukraine”, repression, Jews, Holocaust, propaganda, localpress.

Мельничук Н. В., аспірантка кафедри історії та культури України, ГВУЗ “Переяслав–Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди” (Україна, Переяслав–Хмельницький), linochka.n@mail.ru

“Еврейский вопрос” в немецкой оккупационной пропаганде на территории Рейхскомиссариата “Украина”: современная отечественная историография

Анализируется отечественная историческая литература по проблемам освещения титлеровской оккупационной пропагандой в “еврейском вопросе” на территории Рейхскомиссариата “Украина”.

Ключевые слова: оккупационный режим, Рейхскомиссариат “Украина”, репрессии, евреи, Холокост, пропаганда, местная пресса.

* * *

УДК 9.94

Павловський Є. А.
аспірант, Національний педагогічний
університет ім. М. П. Драгоманова
(Україна, Київ), pavlovski.evgen@gmail.com

ГОЛОДОМОР 1932–1933 РР. В УКРАЇНСЬКІЙ ТА ЗАРУБІЖНІЙ ІСТОРІОГРАФІЇ

Проаналізовано наукові праці вітчизняних та зарубіжних дослідників які присвячені історіографії голодомору 1932–1933 рр. та виявлення теоретико-методологічних підходів до вивчення проблеми голодомору. Також в статті прослідковано поступовий етап розвитку та становлення української історіографії голодомору в пострадянській Україні, а також розвиток зарубіжної історіографії цієї наукової проблеми. Вивчалися етапи поступового розвитку як української, так і зарубіжної історіографії голодомору. Стаття

присвячена видатним представникам української та зарубіжної історіографії, що займалися науковою проблематикою голодомору в Україні.

Ключові слова: історіографія, голодомор, геноцид, український народ.

Тематика даної статті має на сьогоднішній день досить актуальне значення. Адже практично до проголошення незалежності України в 1991 році в офіційній радянській історіографії голодомор 1932–1933 рр. замовчувався та не визнавався. Лише з початком будівництва молоді незалежної Української держави вітчизняні дослідники отримали можливість вивчати наукову проблему цієї страшної трагедії нашого народу через раніше засекречені архіви партійних та державних радянських органів влади. Саме тому розкриття правди про страшні події майже 80 річної давнини в історії нашого народу є актуальними у наш час. Історіографія вивчення наукової проблеми голодомору в нашій державі була започаткована із розпадом Радянського Союзу, оскільки як вже зазначалося вище в роки радянської влади висвітлювати правду про голодомор 1932–1933 рр. було неможливо через всім відомі причини. Найвідомішими українським історіографами даної наукової проблеми були такі відомі українські науковці як С. Кульчицький, В. Марочко, Ю. Шаповал тощо. Серед зарубіжних дослідників голодомору в Україні найвідомішими були Роберт Конквест та Джеймс Мейс які у своїх працях об’єктивно висвітлювали страшні події голодомору та намагалися донести до світової громадськості правдиву інформацію про цю страшну трагедію геноциду українського народу. Проблемою голодомору займалися також українські діаспорні науковці, серед яких слід відмітити В. Гришка.

Метою цієї статті є висвітлення дослідження наукової проблематики голодомору як в українській, так і в зарубіжній історіографії. З розпадом СРСР українські науковці отримали чудову можливість розпочати дослідження проблеми голодомору в Україні не стикаючись з перешкодами з боку радянської влади. Проголошення незалежності України, зміна політичної системи, проведення політичного курсу спрямованого на розгортання процесів демократизації українського суспільства, вплинули на всі сфери суспільного життя в країні не оминувши й науку. Виникла необхідність зміни радянської схеми історії України та утвердження її національної концепції. Однією з центральних проблем нової концепції став голодомор 1932–1933 рр. та його відповідна політико–правова оцінка, що й досі викликає гострі дискусії в історичній науці та суспільстві. Українським історикам стали доступні праці їхніх колег з діаспори, що значно розширило дослідницькі можливості вітчизняної науки. Джерельна база дослідження голодомору представлена працями відомих дослідників з української діаспори, російських та українських істориків, американських вчених. Зарубіжна історіографія історії голодомору 1932–1933 рр. в Україні представлена в основному працями українських діаспорних дослідників та американських дослідників [1, с. 10]. Головну увагу слід звернути на діяльність таких відомих американських дослідників як Р. Конквест та його книгу присвячену голодомору “Жнива скорботи” та Д. Мейса, що очолював спеціальну Комісію Конгресу США з розслідування та дослідження причин голодомору в Україні. Його

основні праці та статті з даної проблеми були написані ним вже після його переїзду до України, де він продовжував займатися дослідженням голодомору та донесенням правдивих фактів про цю страшну трагедію нашого народу до українського суспільства. У 2003 році побачила світ фундаментальна монографія вітчизняних науковців “Голод 1932–1933 рр. в Україні: Причини та наслідки” під загальною редакцією В.А. Смоля. Це перша в історіографії комплексна наукова робота академічного характеру про голодомор 1932–1933 рр., однак як зазначають самі вчені, вона не охоплює всієї проблематики. Другий розділ монографії присвячений особливостям висвітлення голоду в українській, східноєвропейській історіографії, художній літературі та образотворчому мистецтві.

Першою в цьому тематичному блоці стала стаття В. Головка “Дослідження голоду 1933 року українськими істориками”, що характеризувала шлях вітчизняних істориків від усталеної радянської концепції розуміння історичного процесу до переоцінки цінностей та позбавлення заідеологізованих підходів до історії. Джерельна база дослідження представлена науковими працями провідних вітчизняних істориків спеціалістів з проблеми голодомору: Кульчицького, Марочка, Шаталіної, Діброви, Панчука, Касьянова, Шаблія, Шаповала, Панченка та інших, матеріали міжнародних та всеукраїнських конференцій, симпозіумів. Вченими умовно визначені етапи розвитку історіографії проблеми та зроблені відповідні висновки щодо досягнень вітчизняної історичної науки: виділення проблеми голодомору в окреме поле історичного дослідження, подолання радянської концепції історії, де голодомор розглядався крізь призму суперечностей радянського політичного керівництва та інтересів українського селянства, голодомор визначався як акт геноциду українського народу [4, с. 42]. В. Головка стверджував, що у вивченні голодомору сформувався новий науковий стандарт—грунтовне документальне дослідження, доповнене пошуком нових концептуальних підходів. Дослідником виділено ряд аспектів: демографічний, морально-етичний, емпіричний, історіографічний та суспільно-політичний, які на його думку потребують додаткового вивчення та висвітлення. Історіографічний аналіз праць здійснювався автором на основі проблемно-хронологічного підходу, що дало можливість прослідкувати еволюцію концептуальних та теоретико-методологічних засад сучасних вітчизняних істориків до висвітлення та трактування подій 1932–1933 рр. в Україні, що й становить історіографічну цінність даної праці. Наступною спробою висвітлення сучасної історіографії голоду стала праця В. Васильєва “Голод 1932–1933 рр. в Україні: нові інтерпретації та тенденції у вітчизняній історіографії”. Автором запропонована періодизація сучасної історіографії голодомору на основі розвитку та змін концептуальних підходів вітчизняних істориків до тлумачення подій 1932–1933 рр.: кінець 80 рр. – початок 90 рр.: середина 90 рр.: кінець 90 рр. – початок 2000 рр. Підсумовуючи здобутки істориків кожного етапу, Васильєв визначає основні тенденції розвитку української історіографії, а саме розширення поля наукових досліджень, появи нових тем та напрямків. У статті проаналізовано

зовнішні та внутрішні фактори, що вплинули на розвиток історичної свідомості сучасних українських істориків, висвітлено методологічні основи та концептуальні підходи до висвітлення явища голодомору 1932–1933 рр. На основі порівняльного методу дослідження автором робиться спроба виявити загальні та специфічні наукові підходи, наголошується на необхідності комплексного дослідження характеру голодомору, поглиблення діалогу із вченими з різних країн світу, застосування нових методик [2, с. 20].

Узагальнив здобутки української історіографії професор Я. Калакура в статті “Новітня історіографія голодомору 1932–1933 рр. як геноцид українського народу: надбання і прорахунки”. Дослідник обґрунтовує необхідність історіографічного осмислення проблеми, тобто аналізу процесу її дослідження, надбання та сучасного стану. Вчений запропонував власну періодизацію історіографії голодомору, критеріями для якої стала поява якісно нових підходів до дослідження причин та масштабів голодомору або їх нового трактування, застосування досконаліших методів дослідження. Праця Я. Калакури—це панорамний огляд проблеми голодомору початку 30 рр. в історіографічному полі, що носить узагальнюючий характер. Автор робить висновки щодо надбання української історичної науки, а також окреслює перспективні напрямки подальшої роботи в цій царині. Розвиток досліджень голодомору в Україні прослідкувала Л. Гриневич, виділяючи такі особливості вітчизняної історіографії з даної проблеми: 1) регіоналізація тематики досліджень; 2) структуралістський підхід до проблеми голоду через вивчення колективізації при одночасному аналізі соціально-економічних та політико-ідеологічних особливостей; 3) співпраця українських істориків з науковцями діаспори та вченими із США та Канади. Автором здійснено аналіз праць сучасних вітчизняних істориків, присвячених голодомору в Україні, відзначається політизованість теми. Л. Гриневич зазначає, що існує небезпека розпалювання міжетнічних суперечностей на сучасному етапі, що може призвести до ксенофобії та антисемітизму в інтерпретаціях голодомору в сучасній історичній науці. Одним із недоліків визначено недостатню інтегрованість в глобальне наукове середовище. Таким чином автором здійснено спробу проаналізувати еволюцію поглядів вітчизняних істориків на проблему голодомору та визначити її місце в сучасній українській та зарубіжній історичній науці. Концептуальний підхід до голоду як геноциду українського народу визнається провідним у вітчизняній історіографії. На сучасному етапі з’являються регіональні узагальнюючі праці присвячені історіографії проблеми. У 2008 році вийшла монографія відомих миколаївських істориків В. Шкварця, Є. Горбунова та К. Горбунова “Історіографія та історіософія голодів-людоморів на Миколаївщині”. Вченими визначено теоретико-методологічні засади дослідження, висвітлено історіографію трьох радянських голодів, подано широку хронологію історії області, упорядковано бібліографічний покажчик. Автори розглядають голодомор 1932–1933 рр. як геноцид українського народу, зазначаючи, що фізичне знищення українських селян штучним голодом—свідома

терористична акція комуністичного режиму в Україні [3, с. 30].

Висвітлено політичні кроки влади до визнання трагедії голодомору як геноциду, ставлення суспільства до цього явища. У розділі поряд з історіографічним дослідженням наукових історичних праць, присвячених проблемі голодомору, аналізуються здобутки миколаївських учених та визначено їх вклад у вітчизняну історичну науку. Особливого значення мали праці професора М. Шитюка та професора В. Шкварця як провідних дослідників голодомору на території Півдня України. Праці істориків української діаспори та російських колег стали також історіографічними джерелами даного дослідження. Таким чином, для висвітлення трагедії 1932–1933 рр. на території Миколаївщини місцевими істориками–краєзнавцями проведено значну пошукову та науково–дослідницьку роботу. У статті Шкварця та Шитюка “Історіографія проблеми голодомору 1932–1933 рр. на Україні та Миколаївщині” здійснено науковий аналіз стану науково–історичного дослідження вказаної проблеми у вітчизняній та зарубіжній історіографії. Науковий доробок регіональних істориків розглядається в контексті вітчизняної історичної науки. В досліджуваній праці досить детально проаналізовано основні напрямки історіографії голодомору: вітчизняна, зарубіжна (діаспора) та російська. Особливу увагу приділено російській історіографії, визначено підходи до вивчення нею української історії загалом. Автори вказують на політичні причини невизнання російськими колегами факту геноциду українського народу. Однією із перших робіт із зарубіжної історіографії стала стаття В. Савельєва “Трагедія українського народу у висвітленні зарубіжної історіографії”, що вийшла в 1990 році в збірнику архівних документів та матеріалів “Голод 1932–1933 рр. на Україні очима істориків, мовою документів”. Автором вперше здійснена спроба аналізу тогочасної історичної зарубіжної літератури, присвяченої трагічним подіям 1932–1933 рр. в Україні. Визначалася актуальність в оцінці отриманих результатів дослідження представниками зарубіжної історіографії, наголошувалося на необхідності неупереджених підходів при розгляді голодомору 1932–1933 рр. У статті досліджуються два напрямки зарубіжної історіографії–західна радянологія та українська нерадянська історіографія. Саме праці вчених вказаних напрямків становлять джерельну базу дослідження, а також матеріали Комісії Конгресу США у справі голоду в Україні, періодичні видання “Літературна Україна”, “Известия”, “Визвольний шлях” та інші. Підсумовуючи дане історіографічне дослідження В. Савельєв приходять до висновків про вичерпність ресурсів, відсутність нових фактів, що знижують наукову новизну в подальших дослідженнях західних істориків.

Автор закликає вітчизняних та зарубіжних дослідників позбутися різного роду давніх пропагандистських нашрувань, що сприятиме більш об’єктивній оцінці трагічних подій 1932–1933 рр. До історіографічного аналізу зарубіжних наукових праць з проблеми голодомору звертається ряд вітчизняних науковців. Серед них провідний науковий співробітник Інституту історії НАНУ, доктор історичних наук

В. Марочко. Вчений провів історіографічний аналіз праць відомих російських істориків Данилова, Зелєніна, Івницького, Волкогорова, Цапліна, Осокіної, Араловець, Кондрашина та Осолкова, застосовуючи проблемний підхід. Автор порівняв погляди у трактуванні трагічних подій 1932–1933 рр. російських та українських вчених, що дало можливість виділити пріоритетні напрямки російської історіографії, а саме: демографічні наслідки трагедії, причини та анти українська спрямованість голодомору. Вчений детально проаналізував основні здобутки українських істориків діаспори, яким належав пріоритет у вивченні даної проблеми. Важливим стало дослідження наукових праць західноєвропейських радянологів та висвітлення розуміння ними подій 1932–1933 рр. Вперше в рамках однієї роботи проведене ґрунтовне наукове історіографічне дослідження, де українська історична наука діаспори та західноєвропейська розглядаються як складові одного історіографічного процесу. В статті “Сучасна зарубіжна історіографія голоду 1932–1933 рр. в Україні: нова та стара інтерпретація” В. Марочко вивчає новітні тенденції в зарубіжній історичній науці. Історіографічна база дослідження представлена працями відомих вчених: Конквеста, Мейса, Мерля, Буллока, Маннінга, Зімона та інших. Автором виділяються три напрямки сучасної зарубіжної історіографії голодомору, а саме: американська, європейська та російська. Історіографічний аналіз здійснюється на основі проблемно–хронологічного підходу. В рамках наукового дослідження виділено два основні проблемні напрямки: 1) з’ясування мотивів, причин та наслідків та виявлення антиукраїнської спрямованості голодомору; 2) політико–правова оцінка голодомору як акту геноциду українського народу. В. Марочко досліджує який вплив мали роботи Конквеста та Мейса на зарубіжну історичну науку, їх критику з боку німецьких, англійських та російських істориків та висловлення власного бачення проблеми. Особливого значення набуло те, що голод розглядався в контексті аграрної та соціально–економічної історії СРСР. На думку автора статті в зарубіжній історичній науці існують різні точки зору щодо розуміння суті поняття “геноцид”, що й унеможливило формування об’єктивної оцінки трагічних подій 1932–1933 рр. в Україні. Таким чином дане дослідження висвітлює фактологічні і теоретико–методологічні засади сучасної зарубіжної історіографії, дискусійні й недостатньо з’ясовані проблеми, що й становить історіографічну цінність роботи.

Доктор історичних наук Г. Васильчук продовжив дослідження зарубіжної історіографії голоду. Дослідником проаналізовані основні концептуальні підходи до проблеми колективізації та розкуркулення на теренах УРСР. Вчений приходять до висновку, що поширеною стала концепція своєрідної територіальної рівноваги наслідків голодомору, тобто тотожності механізму творення та ідентичності наслідків, уніфікації самого явища в адміністративно–територіальних кордонах СРСР. Більшість праць зарубіжних дослідників мають ознаки політологічних, а не суто історичних досліджень. Васильчук співставляючи результати досліджень праць провідних західних істориків Таугера, Фіцпатрік, Віоли, Маннінга,

Граціозі та інших щодо причин та наслідків голоду для СРСР, виділив основні концептуальні підходи, що виражались у трьох ключових підходах до вивчення історії 20–30 рр.: модернізація, повсякденність та концепція тоталітаризму. Важливе значення для здійснення історіографічної оцінки голодомору 1932–1933 рр. мають дисертаційні роботи, оскільки саме вони дають історіографічні огляди наукових праць вчених в рамках української історичної науки. Нині налічується близько 13 тисяч публікацій, які прямо чи безпосередньо висвітлюють проблему голодомору 1932–1933 рр. Серед них принаймні близько 5 тисяч – фахові наукові праці. Незважаючи на той факт, що голодомор 1932–1933 рр. висвітлюється в публіцистичній літературі із 30 рр. 20 століття, світова наукова спільнота тривалий час не виявляла зацікавлення цією тематикою, яку розробляли здебільшого зусиллями української діаспори. Лише з другої половини 80 рр. 20 століття події 1932–1933 рр. привертають увагу американських істориків, активна діяльність яких спричиняє залучення до історіографічного процесу радянської та західноєвропейської науки. Саме тому, наукову літературу, написану в період з 1985 р. по сьогодні об'єднали в окремий історіографічний масив “Сучасна історіографія голодомору 1932–1933 рр. в Україні”.

Для розуміння перебігу історіографічного процесу надзвичайно важливою є саме сучасна англо-американська історіографія голодомору 1932–1933 рр., оскільки її вплив відіграв значну роль при формуванні історичної парадигми та концептуальних підходів до вивчення голодомору в українській історичній науці. На сьогодні не існує ґрунтовних історіографічних досліджень присвячених розвитку історичної науки в контексті вивчення голодомору 1932–1933 рр. науковцями США, Канади та Західної Європи. Задля ґрунтовного та повноцінного вивчення розвитку американської та західноєвропейської історіографії голодомору 1932–1933 рр. в Україні та з'ясування її ролі і значення в історіографічному процесі 1985–2010 рр. необхідна реалізація таких цілей та завдань: по-перше, визначити чинники, під дією яких формувалися погляди американських вчених на події 1932–1933 рр. в Україні; по-друге, з'ясувати роль української діаспори на початкових етапах історіографічного процесу; по-третє, простежити розвиток методологічно-концептуальних підходів до вивчення голодомору; по-четверте, порівняти історіографію української діаспори із доробком англо-американських науковців; по-п'яте, визначити та порівняти оцінку голодомору 1932–1933 рр. західними науковими школами та громадськістю. На початку 80 рр. 20 ст. голодомор 1932–1933 рр. не викликав особливої зацікавленості в американських та західноєвропейських наукових колах, проте окреслену проблему активно висвітлювали в науково-публіцистичній літературі української діаспори, починаючи ще з 30 рр. 20 століття, що створило специфічне бачення 1932–1933 рр. Упродовж 60–70 рр. проблему голодомору вивчали Майстренко, Кошелівець, Плющ, Кононенко. Саме в їхніх роботах сформувалося бачення голодомору, як штучно створену сталінським режимом акцію, скеровану проти

українського народу. Західноєвропейська історична наука та англо-американська радянологія не приділяли подіям 1932–1933 рр. достатньої уваги. До прикладу, в книзі Р.Конквеста “Великий терор” колективізація та голод 1932–1933 рр. практично не розглядаються.

Серед небагатьох узагальнень, зроблених автором, треба виділити думку про штучний характер голоду, оскільки влада свідомо збільшила кількість заготівель продуктів на 44% і те, що в 1932–1933 рр. все сільське господарство СРСР працювало на експорт, ігноруючи елементарні гуманітарні потреби населення. Дослідник наводить приблизну кількість загиблих 3,3–3,5 мільйонів осіб по СРСР. Крім того, автор, висвітлюючи події голодомору 1932–1933 рр., не виділяє УРСР, а розглядає це явище в контексті всієї радянської держави. Одним із перших англо-американських істориків, хто виділив голод 1932–1933 рр. в окрему науково-історичну проблему, став М. Меггерідж. Його нечисленні статті, присвячені з'ясуванню причин голоду, виходили впродовж 70 рр. 20 століття. Активізації уваги західної громадськості та істориків до проблеми голоду 1932–1933 рр. в СРСР сприяли такі події: 1) створення та діяльність Комісії Конгресу США з дослідження голодомору в Україні (1985–1988); 2) створення та демонстрація документального фільму про голодомор (1984); 3) організація наукових конференцій та поява друкованих видань, присвячених голодомору 1932–1933 рр. У 1986 році у Лондоні вийшла книга Р. Конквеста “Жнива скорботи”, яка стала першою науковою працею зарубіжних радянологів присвяченій голодомору 1932–1933 рр. в Україні. Згадана робота спричинила широкий резонанс в західній історичній науці, і незважаючи на неоднозначні оцінки провідних радянологів та гостру критику з боку радянських істориків, “Жнива скорботи” стали своєрідним катализатором вивчення подій 1932–1933 рр. Праці Конквеста мали великий вплив на подальше дослідження голодомору 1932–1933 рр. в Україні, але в теоретичному та фактографічному плані її новизна була досить відносною. Так Р. Конквест доходить до таких висновків: 1) голод в 1932–1933 рр. спричинений колективізацією та надмірним вилученням зерна; 2) голод 1932–1933 рр. був штучно створений та використовувався як інструмент терору; 3) організовуючи голод сталінський режим переслідував дві цілі: винищення класового ворога, тобто селян-куркулів та української національної спільноти. Р. Конквест обстоює думку про те, що радянський уряд вважав куркулів носіями національних ідей, а націоналісти в свою чергу, представлялися вихідцями із куркульського середовища. Національна активність українського селянства була значно вища ніж російського, тому його визнавали неблагонадійним; 4) внаслідок голодоморного лихоліття українське селянство перестало існувати як клас. Обґрунтовуючи штучний характер голоду Р. Конквест відкинув можливість природного чинника, стверджуючи, що врожай 1932 року насправді був достатнім, він перевищував врожай 1928 року.

Збитки, завдані посухою 1932 року, значно поступалися за масштабами 1936 року. Дослідник не піддає ретельному аналізу синоптичних умов 1932–

1933 рр., так само як і не розкриває природу економічних процесів часів індустріалізації. Чинники, що спровокували штучний голод, за Конквестом, мали національну та політико-класову природу. Вивчаючи голод 1932–1933 рр. протягом двох років (1984–1986) Р.Конквест дійшов до аналогічного висновку, що й історики української діаспори, доробок яких склав більшу частину джерельної бази дослідження, що легко зробити, аналізуючи наукові посилання. “Жнива скорботи” стали своєрідним узагальненням доробку всієї західної історіографії голодомору 1932–1933 рр. в Україні за 50 років. Ця книга спричинила проникнення концептуального бачення подій 1932–1933 рр., характерного для науковців української діаспори, в американську та західноєвропейську радянологію. Праця Р.Конквеста спричинила наукову дискусію, внаслідок якої розпочався новий етап досліджень голодомору 1932–1933 рр. Суперечливий та проблемний характер отриманих результатів викликав найрізноманітнішу оцінку в західноєвропейській та американській історичній науці, що і спричинило ідейно-теоретичний та концептуальний плюралізм, характерний для зарубіжної історіографії голодомору 1932–1933 рр. Після 1986 року на основі різних оцінок доробку Р.Конквеста в англо-американській радянології виникають три підходи до вивчення подій 1932–1933 рр. На основі першого підходу голодомор 1932–1933 рр. в Україні розглядається як штучно створене явище, як терор, спрямований на винищення ворожого комуністичній партії класового та національного елементу. Фактично ця концепція голодомору-геноциду, що домінує і в українській історіографії з 1993 року. Незважаючи на використані ідейно-концептуальні досягнення історичної науки української діаспори, Р.Конквест не використовував розроблений нею понятійний апарат для висвітлення подій 1932–1933 рр., а саме: голодомор, геноцид, голод-геноцид, український голокост. Другий підхід представляє собою часткове сприйняття ідей Р.Конквеста, тобто визначається штучний характер голодомору, але його антиукраїнська спрямованість вважається малоймовірною. Третій, найпоширеніший, підхід у сучасній радянології, суть його полягає в критичному переосмислення положень про штучний характер голоду 30 рр. та його антиукраїнську спрямованість, через пошук причин трагедії на основі дослідження економічних та кліматичних чинників. У повному обсязі концепцію Р.Конквеста підтримало доволі небагато дослідників. Насамперед, це українська діаспора, яка й досі продовжує дотримуватися цього погляду. Серед англо-американських радянологів ідеї Р.Конквеста отримали подальшу розробку в працях Д.Мейса, який з 1986 року очолив Комісію Конгресу США з вивчення голоду в Україні.

Головна робота комісії зводилася до пошуку, збору та систематизації свідчень про голодомор 1932–1933 рр. За три роки діяльності комісії на основі зібраного матеріалу укомплектували чотири томну збірку документів. Д.Мейс отримав результати, аналогічні висновкам Р.Конквеста. При проведенні дослідної роботи Д.Мейс так само як і його попередник орієнтувався на свідчення очевидців як основу джерельної бази. Певною мірою, Д.Мейс в оцінці подій

голодомору 1932–1933 рр. в Україні відходить від суто історичного тлумачення проблеми, та розглядає її як правову, визначаючи голодомор 30 рр. одним з найстрашніших злочинів проти людства. Більшість радянологів в Англії та США поставилися скептично до висновків Р.Конквеста щодо причин та характеру голоду 1932–1933 рр. Зокрема це такі дослідники як Улам, Гетті, Віола та Фіцпатрік. Так, наприклад А.Улам в цілому визнавав штучний характер голоду 30 рр., але мав суттєві сумніви стосовно його антиукраїнської спрямованості. В 1987 році він висловив думку, за якою концепцію голоду 1932–1933 рр. як геноциду українського народу можна розглядати лише як гіпотезу. Оцінка голодомору 1932–1933 рр. в працях Фіцпатрік та Гетті зумовлена специфікою їхніх досліджень. Предметом наукових інтересів Ш.Фіцпатрік є радянська соціологія, тому під час вивчення соціальних процесів 20–30 рр., увага дослідниці на зміни в соціальній стратифікації та соціальній мобільності населення СРСР, спричинених колективізацією та голодомором. Фіцпатрік припускала можливість створення штучного голоду 30 рр. Й.Сталіним, але не розглядала можливості його антинаціонального характеру. Д.Гетті у своїх дослідженнях встановив, що для радянської партійної системи початку 30 рр. характерною ознакою стала корумпованість та безлад місцевих партійних осередків, що в умовах слабкого зв'язку з центром створювало небезпечну ситуацію. Д.Гетті не називає голод 30 рр. штучним, але покладає відповідальність за нього не лише на Сталіна, а й на його оточення, яке здійснювало політику “вождя народів”. Про антиукраїнську спрямованість голоду 1932–1933 рр. Д.Гетті не згадує. Для англо-американської радянології характерним є напрямок за яким голод 1932–1933 рр. є ситуаційним, тобто наслідком взаємодії цілої низки чинників як об'єктивного, так і суб'єктивного характеру. Нині цей напрямок досліджень переважно представлений роботами таких англо-американських дослідників, як Віткрофт, Таугер та Девіс. На відміну від решти радянологів об'єктами досліджень цих вчених є економічна та аграрна історія СРСР. Девіс та Віткрофт розглядають голод 1932–1933 рр. як наслідок економічної кризи, спричиненої колективізацією сільського господарства та форсованою індустріалізацією всією економіки.

Внаслідок чого падали темпи виробництва та продуктивність праці в аграрному господарстві. Крім того, ситуацію погіршувала банальна нестача робочих рук на селі внаслідок міграції населення до промислових міст. Вчені також вважають, що на формування гуманітарної катастрофи вплинули і природні чинники, саме: посуха та велика кількість шкідників на колгоспних полях, що і спричинило неврожай 1932–1933 рр. Роблячи висновки до даної статті можна з великою впевненістю сказати, що сучасна українська та зарубіжна історіографія голодомору 1932–1933 рр. в Україні вийшла на якісно новий науковий рівень. В європейській та англо-американській історіографії проблема голодомору не виділена в окремий напрямок досліджень, а розглядається в контексті економічної історії СРСР та аграрної історії Східної Європи. Повноцінні історичні

дослідження розвитку історичної думки в контексті голодомору 1932–1933 рр. в Україні представлені лише в українській та російській науковій літературі, у той час як західна історична наука практично не торкалася проблеми, що зумовлено особливостями її розвитку. Українська та зарубіжна історіографія голодомору 1932–1933 рр. в Україні мала досить важливе значення у розвитку української історичної науки. Повноцінна історіографія голодомору змогла сформуватися лише з розпадом СРСР та проголошенням незалежності України, коли відкрилися всі можливості для дослідження цієї проблеми. Таким чином, вивчення голодомору 1932–1933 рр. в англо-американській історіографії розпочалося завдяки різним оцінкам висновків Р. Конквеста, зроблених ним у книзі “Жнива скорботи”. Своєю чергою, фактографічна база пропонованої роботи практично повністю сформована на основі досягнень історичної науки української діаспори. У теоретико-концептуальному відношенні дослідження Р. Конквеста будувалися навколо думки про штучний характер голоду 30 рр. та його спрямованості проти української національної спільноти. Неоднозначна реакція англо-американської радянології спричинила науковий плюралізм в оцінках подій 1932–1933 рр. в Україні. У визначенні голодомору як геноциду українського народу не всі зарубіжні науковці солідарні із своїми українськими колегами.

Список використаних джерел

1. Голодомор 1932–1933 рр. в Україні / Збірник документів СБУ. – Київ, 2005. – С. 40–56.
2. Конквест Р. Жнива скорботи / Радянська колективізація та голодомор. – Київ, 1993. – С. 60–67.
3. Сергійчук В. Як нас морили голодом. – Київ, 1977. – С. 30–37.
4. Коваленко Л. 33-й: голод / Народна Книга–Меморіал. – Київ, 1991. – С. 34–36.

References

1. Golodomor 1932–1933 гг. в Украи'ni / Zbirnyk dokumentiv SBU. – Kyi'v, 2005. – S. 40–56.
2. Konkvest R. Zhnyva skorboty / Radjans'ka kolektyvizacija ta golodomor. – Kyi'v, 1993. – S. 60–67.
3. Serghijchuk V. Jak nas morily golodom. – Kyi'v, 1977. – S. 30–37.
4. Kovalenko L. 33-j: golod / Narodna Knyga–Memorial. – Kyi'v, 1991. – S. 34–36.

Pavlovskiy E. A., graduate student, National pedagogical university the name of M. P. Drahomanov. (Ukraine, Kyiv)pavlovski.evgen@gmail.com
Golodomor 1932–1933 in Ukrainian and foreign historiography

In the article scientific works of home and foreign researchers are analysed the devoted historiography of golodomor 1932–1933 and exposure of the going near the study of problem golodomor. Also in the article tracked of the gradual stage of development and becoming of Ukrainian historiography of golodomoris in post-soviet Ukraine and also development of foreign historiography of this scientific problem. The stage of gradual development of both Ukrainian and foreign historiography of golodomor were studied. The article is sanctified to the prominent representatives of Ukrainian and foreign historiography that engaged in the scientific range of problems of golodomor in Ukraine.

Keywords: historiography, golodomor, genocide, Ukrainian people.

Павловский Е. А., аспирант, Национальный педагогический университет им. М. П. Драгоманова (Украина, Киев), pavlovski.evgen@gmail.com

Голодомор 1932–1933 гг. в украинской и зарубежной историографии

Проанализировано научные труды отечественных и зарубежных исследователей, посвященные историографии голодомора 1932–1933 гг. и обнаружения теоретико-методологических подходов к изучению проблемы голодомора. Также в статье прослежено последовательный этап развития и становления украинской историографии голодомора в постсоветской Украине.

а также развитие зарубежной историографии этой научной проблемы. Изучались этапы последовательного развития как украинской, так и зарубежной историографии голодомора. Статья посвящается известным представителям украинской и зарубежной историографии, которые занимались научной проблематикой голодомора в Украине.

Ключевые слова: историография, голодомор, геноцид, украинский народ.

* * *

УДК 94(477)“1941/1944”

Смолянчук О. О.

здобувач кафедри історії та культури України,
 ДВНЗ “Переяслав–Хмельницький державний
 педагогічний університет імені Григорія Сковороди”
 (Україна, Переяслав–Хмельницький),
 Olga.volkova_1@mail.ru

НАЦИСТСЬКА ПОДАТКОВА ПОЛІТИКА НА ТЕРЕНАХ РАЙХСКОМІСАРІАТУ “УКРАЇНА”: СУЧАСНА ВІТЧИЗНЯНА ІСТОРІОГРАФІЯ

Аналізуються напрацювання сучасних вітчизняних істориків, предметом досліджень яких є діяльність фінансових установ окупаційного апарату влади Райхскомісаріату “Україна” у сфері податкової політики щодо місцевого населення.

Ключові слова: податки, збори, окупаційна адміністрація, місцеві органи влади, Райхскомісаріат “Україна”.

Україна не один раз у своїй історії потрапляла в поле зору агресивних сусідніх держав, перетворюючись в об’єкт їх територіальних зазіхань. Події таких глобальних воєнно-політичних конфліктів, як Перша та Друга світові війни, не оминули України. Лише в ХХ столітті кілька разів територія країни перетворювалась на полігон хижого й нічим не прикритого економічного пограбування, шантажу й визиску, а також соціального експериментаторства. Та й сьогодні, в умовах, здавалось, уже усталеного післявоєнного світового порядку, у черговий раз Україна знову стала центром серйозного геополітичного конфлікту, який лише набирає обертів, а частина території країни опинилася під ворожою окупацією. Тому вивчення особливостей функціонування окупаційних режимів, встановлених у різні часи на теренах України, продовжує залишатися актуальним завданням історичної науки.

Гітлерівська окупація України в роки Другої світової війни передбачала хижачке й варварське економічне пограбування місцевого соціуму, перетворення його на невичерпний резервуар сировини, продовольства та робочої сили для Третього Райху. Українське суспільство мало забезпечувати Німеччину та Вермахт усім необхідним для успішного завершення війни, а залишки промислового потенціалу країни, потенціал сільського господарства та людські ресурси мали створити основу майбутньої перемоги агресора. Перетворення України в транзитну військово-тилову зону лише посилювали цей фактор. Звісно, що в цих умовах неминуче зростала роль та значення заходів у податковій сфері, а правові імпульси, котрі надходили з боку німецької окупаційної адміністрації, спрямовувалися на тотальне пограбування країни. Із особливою нещадністю всі ці заходи проводилися на теренах найбільшого за розмірами та кількістю цивільного населення окупаційному адміністративному формуванні – Райхскомісаріаті “Україна (далі – РКУ).